Heersen over de schepping = dienen in liefde!

Leren van Franciscus van Assisi

‘Preek van de leek’ gehouden op 3 oktober 2021

Protestantse gemeente Tricht

Tekst: Arie Trouwborst

Foto’s: Elvira Martínez Camacho

Woord vooraf

Op zondag 3 oktober 2021 maakte de protestantse gemeente van Tricht kennis met een fenomeen dat elders in den lande wel vaker gestalte krijgt, maar voor ons nieuw was: de preek van de leek. 'Leek' dient met een korreltje zout genomen: het idee is juist dat iemand die op zijn of haar eigen terrein alles behalve een leek is, met die kennis en ervaring podium (of kansel) krijgt voor een 'preek' over zaken die ons allen aangaan. Die eigen invalshoek, vanuit een bepaald vakgebied of op basis van belangrijke ervaringen in iemands leven, kan maken dat we als toehoorders ineens weer de oren spitsen. Bijvoorbeeld als zorg voor de schepping, een voluit Bijbelse opdracht, aangevlogen wordt vanuit het juridische begrippenkader. Een meer dan gemiddeld aantal kerkgangers, afkomstig uit Tricht en van vele plaatsen daarbuiten, heeft deze zondag met grote aandacht geluisterd naar de woorden van voormalig dorpsgenoot Arie Trouwborst, en genoten van de prachtige foto's van Elvira Martinez Camacho. Het is met groot genoegen dat ik nu de tekst van de lekenpreek en de foto's, in deze mooie brochure gebundeld, nogmaals ter lezing bij u en jou mag aanbevelen. Graag voeg ik er de suggestie aan toe, een donatie over te maken aan de stichting A Rocha, een wereldwijde beweging van christenen die vanuit hun geloof zorg willen dragen voor Gods schepping. In Nederland is A Rocha actief sinds 2003. Veertien lokale groepen zetten zich op verschillende locaties in voor natuurbehoud. U kunt uw donatie storten op IBAN NL45 TRIO 2000 6140 43 t.n.v. Stichting A Rocha Nederland te Amersfoort. Ook zo vertalen we de theorie naar de praktijk. En dat is toch altijd weer een voornaam doel van elke preek, of die nu uit de mond van een 'leek' of van een 'geestelijke' klinkt!

Henk Fonteijn

Predikant protestantse gemeente Tricht

A NEDERLAND ROCHA hart voor de schepping

Hoofdlijnen van de preek

1. Schepping in nood

Wereldwijd komt de natuur door toedoen van de mens steeds verder in de verdrukking. Is dit iets waar christenen zich druk om moeten maken?

2. Stromingen in de kerk

Een hoofdstroming in de kerk stelt dat het binnen Gods schepping eigenlijk vooral, of alleen, om de mens draait. Onverschilligheid over natuurverlies ligt hierdoor op de loer. Een kleinere stroming – met o.a. Franciscus van Assisi – stelt dat christenen niet alleen de medemens, maar àlle schepselen moeten liefhebben.

3. De schepping is ons toevertrouwd

De Bijbel zelf zegt dat de dieren en de planten aan de mens zijn 'toevertrouwd'. Maar de hele schepping is nog steeds Gods eigendom, en Hij blijft innig betrokken bij het wel en wee van al wat leeft. Als 'rentmeesters' van de schepping hebben we tot nu toe jammerlijk gefaald, en nog maar weinig overgelaten van de rijke wereld van Genesis 1 en Psalm 104.

4. Het grote gebod

Wie zielsveel van God houdt – zoals het grootste gebod van ons vraagt – zou nooit zijn schitterende schepping kapot maken. Omdat we dat wèl hebben gedaan, is het nu onze Bijbelse opdracht om de schade zo snel en zo goed als we kunnen te herstellen. Genesis, de Psalmen, Job, Jesaja en het Nieuwe Testament, allemaal wijzen ze in deze richting.

5. Heersen – hoe moet dat?

Teksten over het 'heersen' van de mens over de schepping leiden nog steeds tot verwarring, maar dat is onnodig. De Bijbel maakt duidelijk dat het bij 'heersen' niet gaat om onderwerpen en uitbuiten, maar om opkomen voor de zwakken. Geen hoogmoed, maar ontferming. Christus is ons ultieme voorbeeld, en Hij heerste door te dienen. Zo mogen wij ook 'heersen' over de schepping.

6. Heb alles lief

De Bijbel geeft Franciscus gelijk. Uiteindelijk draait alles om de liefde, en onze liefde moet niet ophouden bij God en de medemens, maar zich uitstrekken tot heel de schepping. In de praktijk valt dit niet mee, maar de opdracht is helder.

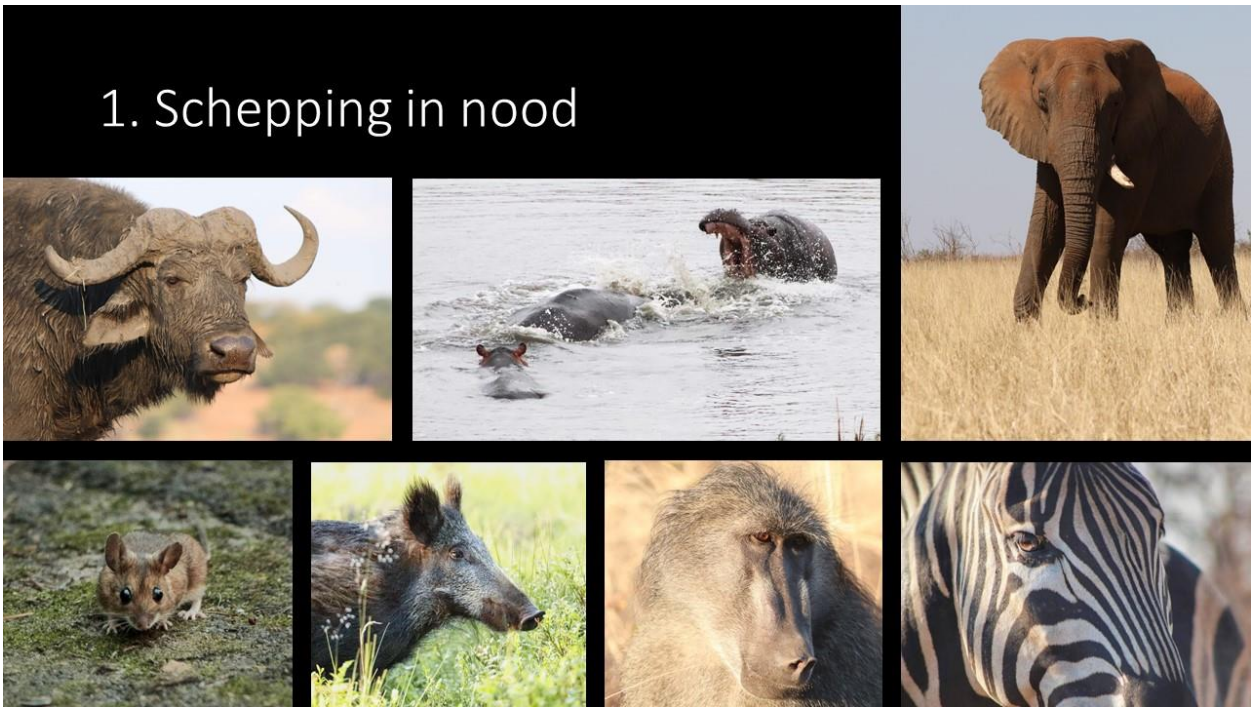

Ik mag het met u hebben over een thema dat mij al best lang bezighoudt, namelijk de vraag wat de Bijbel ons te zeggen heeft over natuurbescherming vandaag de dag. Ik heb hier trouwens helemaal niets nieuws over te melden, maar wil wel graag helpen om een paar oude waarheden af te stoffen.

Zoals u allemaal wel weet, zitten we steeds dieper in een wereldwijde biodiversiteitscrisis. Meer dan een eeuw geleden vatte Anton Tsjechov het al met deze woorden samen in één van zijn toneelstukken ('Oom Wanya'):

> *"De mens is met rede begiftigd, met de macht om te scheppen, zodat hij iets kan toevoegen aan wat gegeven is. Maar tot nu is hij geen schepper geweest, maar slechts verwoester. Bossen blijven verdwijnen, rivieren verdrogen, wilde dieren sterven uit, het klimaat gaat kapot, en het land wordt met de dag armer en lelijker."*

En sinds die tijd is alles alleen nog maar sneller de verkeerde kant op gegaan. Hoe extreem de situatie nu is, bleek uit recent onderzoek. Als je alle landzoogdieren ter wereld (en daar horen wij zelf biologisch gezien ook bij) samen op een hele grote weegschaal zou zetten, dan zijn alle mensen samen inmiddels 36% van het totaal. En houd u vast, onze koeien, varkens en andere tamme dieren zijn maar liefst 60%. Alle wilde zoogdieren – alle muizen, egels, bevers, wilde zwijnen, herten, antilopes, neushoorns, nijlpaarden, olifanten, noem maar op – zijn samen nog maar 4%.

Maar is het verloren gaan van plant- en diersoorten iets waar *christenen* zich druk om zouden moeten maken, laat staan 'zonde'? En moeten christenen zich dus inzetten voor de bescherming en het herstel van de natuur? In de geschiedenis van de kerk is hier nogal verschillend over gedacht. Voor het gemak maak ik vanochtend een simpel onderscheid tussen een dominante hoofdstroming en een kleinere stroming.

In de hoofdstroming wordt benadrukt dat het in de Bijbel in essentie om mensen gaat, en dat de rest van de schepping eigenlijk vooral vóór de mens is gemaakt. Er staat toch ook in Genesis dat de mens over de schepping moet heersen? En dieren en planten hebben toch geen eeuwige ziel? Zulke argumenten, waarbij sterk de nadruk wordt gelegd op het verschil tussen mensen en andere schepselen, zien we bijvoorbeeld terug bij Thomas van Aquino, Luther, Calvijn en Karl Barth.

In de praktijk heeft dit nogal eens geleid tot een houding van: "Als wilde dieren lastig of gevaarlijk zijn voor ons mensen – 'schadelijk' is meestal het woord – dan ruimen we ze uit de weg, en daar is niks mis mee. En als we hun leefgebied kunnen gebruiken voor landbouw, wegen of huizen, dan nemen we 't gewoon in. En als we hout willen, dan kappen we het bos. Van uitstervende soorten liggen we niet wakker; en als we ons al zorgen maken om de achteruitgang van 't milieu, dan is het omdat 't ons zelf raakt, of onze kinderen en kleinkinderen."

Ook nu nog is het helemaal niet zo raar om zulke geluiden uit de monden van kerkgangers en christelijke politici te horen. Het drukt een houding uit van onverschilligheid en een hoogmoedig overkomende heersersmentaliteit als het om de schepping gaat.

En dan is er die andere, kleinere stroming van Franciscus van Assisi, Hildegard van Bingen, en anderen die zich niet alleen diep bekommerden om hun medemens, maar om àlle schepselen. Albert Schweitzer is ook een goed voorbeeld, met zijn ethiek van 'eerbied voor het leven'.

En u herinnert zich misschien nog wel het 'conciliair proces' van de Raad van Kerken, met als centrale thema's vrede, gerechtigheid èn heelheid van de schepping. En de laatste tijd horen we steeds meer van dit soort geluiden, onlangs nog van Paus Franciscus, de orthodoxe patriarch Bartholomeüs en de aartsbisschop van de Anglicaanse kerk.

Franciscus sprak de vogels, zon en maan en alle andere schepselen aan met 'zuster' of 'broeder' – het waren toch kinderen van dezelfde Vader. Een klassiek verhaal is dat van de wolf die huishield bij het plaatsje Gubbio. Het roofdier maakte slachtoffers onder vee en zelfs mensen, maar toch was dit in Franciscus' ogen geen ongedierte dat verwijderd moest worden. Hij maakte bezwaar tegen het doden van 'Broeder Wolf', en zocht en vond een praktische oplossing waardoor mens en wolf naast elkaar konden blijven bestaan.

Een ander voorbeeld is Guido Gezelle, die zo was aangedaan door het kappen van een aantal populieren dat hij er dit gedicht over schreef:

> *"'t Deert mij zoo! – De abeelenbomen*
> *liggen langs de grachten heen,*
> *die den ouden zandweg zoomen,*
> *hoofd en armen afgesneên."*

Misschien kunt u dit invoelen, of voelt u zich op zijn minst aangesproken door het gedachtegoed van Franciscus. Maar het kan ook heel goed zijn dat u denkt: "Broeder Wolf, Zuster Pimpelmees, ik vind het eerlijk gezegd allemaal wat zoetsappig en overdreven – meer iets voor zweverige types."

De enige vraag waar ik in deze preek met u naar wil kijken is welke houding er nou het meeste spoort met wat de Bijbel zèlf zegt. Bezien in het licht van de Bijbel, hàd die Franciscus nou een punt, of was het maar een rare kwiebus die ze een beetje zag vliegen?

Ik ga met u op zoek naar een antwoord, maar anders dan mijn broer Bart heb ik geen theologie gestudeerd, maar rechtsgeleerdheid. Het aardige is wel dat ook een jurist een soort schriftgeleerde is, die teksten interpreteert en toepast.

En laten we meteen beginnen met een door en door juridisch begrip: *eigendomsrecht*. Van wie *zijn* de dieren en de planten eigenlijk? In Psalm 8 lezen we (in vers 6-9): “U hebt … hem [de mens] toevertrouwd het werk van uw handen en alles aan zijn voeten gelegd: schapen, geiten, al het vee, en ook de dieren van het veld, de vogels aan de hemel, de vissen in de zee.” En in Psalm 115 (vers 16) staat: “de aarde heeft hij aan de mensen gegeven.”

God heeft de andere schepselen dus aan de mens “toevertrouwd”. Maar andere Bijbelteksten maken duidelijk dat hiermee *niet* hun eigendom is overgedragen. De aarde is aan de mens in gebruik gegeven, maar Gods schepping blijft Góds schepping. De Psalmen nemen alle twijfel weg:

- Psalm 24 (vers 1): “Van de HEER is de aarde en alles wat daar leeft.”
- Psalm 89 (vers 12): “Van u is de hemel, van u ook de aarde, de wereld met alles wat er leeft”.
- En duidelijker dan Psalm 50 kan het niet. Daar spreekt God zelf (vers 10-11): “Mij behoren de dieren van het woud, de beesten op duizenden bergen, … wat beweegt in het veld is van mij.”

U en ik zijn dus niet alleen Gods mensen, maar die kauwen die hier rond de kerk leven dat zijn Gods vogels, en de wolven die rondlopen op de Veluwe, dat zijn Gods wolven.

Hoe dan ook geeft de Bijbel weinig reden om te denken dat God niet langer geïnteresseerd zou zijn in het lot van zijn schepselen, sinds hij ze aan de mens heeft toevertrouwd.

- "Goed is de HEER voor alles en allen, hij ontfermt zich over heel zijn schepping," zo vertelt Psalm 145 (vers 9).
- En in Psalm 50 (vers 11) zegt God: "ik ken alle vogels van het gebergte".
- Volgens Lucas 12 (vers 6) wordt er zelfs "niet één [mus] door God vergeten."
- Ook Psalm 104 is vol van Gods betrokkenheid. Bijvoorbeeld: "U leidt het water … door de beken. … Het drenkt alles wat leeft in het veld." En de jonge leeuwen vragen brullend God om voedsel.
- En volgens Psalm 147 (vers 9) is het God "die voedsel geeft aan de dieren."
- Jezus zegt hetzelfde in Matteüs 6 (in vers 26): "Kijk naar de vogels in de lucht: … het is jullie hemelse Vader die ze voedt."
- En nog meer sprekende voorbeelden zijn te vinden in het boek Job, waar God vraagt: "Wie verschaft de raaf zijn voedsel, wanneer zijn jongen God aanroepen"? (38:41); en:
- "Wie heeft de wilde ezel zijn vrijheid gegeven …? Ik laat hem wonen in de wildernis" (39:5-6).

Als het in christelijke kringen over het milieu gaat, dan valt meestal snel de term 'rentmeesterschap'. Dat past wel bij dat woordje 'toevertrouwd' uit Psalm 8. Toch vermoed ik dat Franciscus niet zo gek veel op zou hebben met dit wat afstandelijke, economisch getinte begrip, dat vaker samengaat met termen als 'natuurlijke hulpbronnen' dan de woorden 'zusters' en 'broeders'. Sowieso zijn we als rentmeesters keer op keer jammerlijk geflopt. Sinds mensenheugenis laat elke generatie mensen de natuur weer in slechtere staat achter dan de vorige. Met als resultaat dat er nog nauwelijks een schim over is van de rijke wereld waarover we lazen in Genesis 1 en Psalm 104.

Inmiddels beginnen we een soort tussenconclusie te ontwaren, in deze woorden van de dichter Thomas Eliot (1888-1965): "Een verkeerde houding tegenover de natuur wijst op de een of andere manier op een verkeerde houding tegenover God."

Maar laten we niet te snel tevreden zijn. Er staan ook andere teksten in de Bijbel. Jezus zelf zegt in Mattheüs 6 (vers 26) tegen de mensen: "Zijn jullie niet meer waard dan [de vogels]?" En in Mattheüs 10 (vers 31) nog een keer: "jullie zijn meer waard dan een hele zwerm mussen."

En dan zijn er die teksten over 'heersen'. In Genesis 1 (vers 28) zegt God tegen de mens: "bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen." En later, na de zondeval en na de zondvloed, in Genesis 7 (vers 2-3), zegt God tegen Noach en de zijnen: "De dieren die in het wild leven, de vogels van de hemel, de dieren die op de aardbodem rondkruipen en de vissen van de zee zullen ontzag en angst voor jullie voelen – ze zijn in jullie macht. Alles wat leeft en beweegt zal jullie tot voedsel dienen; dit alles geef ik je, zoals ik je ook de planten heb gegeven."

De vraag bij deze teksten is natuurlijk: zijn wij een goed verstaander, of blijven we stiekem op zoek naar slimmigheidjes om ons eigen gedrag goed te praten? Maar hoe zit het nou precies? Omdat deze teksten toch enige onduidelijkheid en verwarring kunnen geven, is dit bij uitstek een moment om in onze speurtocht naar de juiste interpretatie door te schakelen naar een hoger niveau – zeg maar naar de *geest* van de wet. En waar komen we dan anders uit dan bij het 'grote gebod', in Mattheüs 26 (vers 37): "Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. Dat is het grootste en eerste gebod." En daar moet al het andere dus aan getoetst worden.

Stelt u zich nu eens iemand voor van wie u zielsveel houdt – een moeder, een kind, een opa. En stel nu ook dat die persoon eens een mooie wandelstok heeft gesneden uit één stuk hout, met allerlei versieringen. Nu gaat u op wandelvakantie in de bergen en hij of zij zegt: "Neem jij deze wandelstok maar mee, die kan je goed gebruiken." Als u aan het eind van de vakantie op een frisse avond zin heeft om een kampvuurtje te maken, komt het dan in u op om die wandelstok te gebruiken als aanmaakhout? Nee natuurlijk niet, wat een domme vraag – dat kun je toch niet over je hart verkrijgen?

Afijn, u voelt wel waar dit heen gaat. Als we zielsveel van God houden, dan zullen we zijn schitterende schepping wel *gebruiken* voor onze basisbehoeften, maar *nooit* kapot maken. Nu we dat op grote schaal wèl hebben gedaan, is het dus onze Bijbelse opdracht om de schade zo snel en zo goed mogelijk te herstellen als we kunnen.

Dat we met deze uitleg op het goede spoor zitten, wordt op allerlei plaatsen in de Bijbel bevestigd. Om terug te keren naar de lezingen van vandaag, als je Genesis 1 leest, dan krijg je

bepaald niet de indruk dat wat God met de schepping voor ogen had, de wereld is die wij ervan aan het maken zijn – tjokvol met alleen maar mensen, koeien, varkens, schapen, kippen, honden en katten, van oost tot west bedekt met landbouw, steden en industrie, en met vrijwel geen plaats meer voor al die miljoenen soorten wilde dieren en planten die God schiep en waarvan Hij "zag dat het goed was".

En dan Psalm 104 (vers 31): "laat de HEER zich verheugen in zijn werken." Hóé dan, als de beken die de psalmdichter bezingt zijn vervuild en afgedamd; als de ceders van de Libanon – "door hemzelf geplant" – allemaal zijn omgekapt; als de leeuwen die vroeger in het Heilige Land voorkwamen (en ook in Europa trouwens) allemaal zijn uitgeroeid? "Laat bruisen de zee en alles wat daar leeft," zeggen Psalm 96 en 98 (96:11; 98:7). Maar als de zee is leeggevist en vervuild, dan wordt ook dat een holle frase. De kloof met wat er in de Psalmen staat, wordt steeds groter. Nog een voorbeeld, Psalm 103 (vers 22): "Prijs de HEER, al zijn schepselen, prijs hem, overal in zijn rijk." Hoe moet dat nog, als het één dooie boel aan het worden is? En mijn broer Bart preekte onlangs over Psalm 24:1, in deze vertaling: "Van de HEER is de aarde én haar volheid." Als het zo doorgaat, zei hij, "spreken we straks niet meer van een volheid, maar van een holheid…"

Nog een duidelijke aanwijzing van Gods bedoeling als het om het behoud van diersoorten gaat, vinden we in het verhaal van Noach. Gaat het alleen om de redding van de mens, en het vee en andere dieren die nuttig zijn voor de mens? Is de zondvloed niet juist een mooie manier om van alle gevaarlijke, schadelijke en lastige dieren af te komen? Het antwoord daarop is: nee, van àlle soorten dieren moesten er minstens twee in de ark. Waarom? "Om hun voortbestaan op aarde veilig te stellen," staat er letterlijk, in Genesis 7:3.

En in het apocriefe boek Wijsheid staat het er zo: "God vindt geen vreugde in de ondergang van enig levend wezen. Hij heeft alles geschapen om het te laten bestaan" (Wijsheid 1:13-14). En wat te zeggen van de bekende profetie uit Jesaja 11 (vers 6):

> *"Dan zal een wolf zich neerleggen naast een lam,*
> *een panter vlijt zich bij een bokje neer;*
> *kalf en leeuw zullen samen weiden …*
> *Een koe en een beer grazen samen,*
> *hun jongen liggen bijeen."*

Als we dit serieus nemen, dan moeten we er toch op zijn aller-allerminst voor zorgen dat er tegen die tijd nog wolven, luipaarden, leeuwen en beren zijn. Iemand die het geen probleem vindt als leeuwen en luipaarden uitsterven, hoe kijkt die tegen deze profetie aan? Moet God al die soorten straks nog maar een keer scheppen?

Laten we nu eens kijken naar de betekenis van het woord ‘heersen’ uit Genesis 1. Dat is nog wel eens als argument gebruikt om te zeggen: kijk, God heeft gezegd dat wij de baas zijn over de rest van de schepping, en dus mogen we ermee doen wat we willen. Maar klopt dat?

In vers 26 zegt God: “Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.” Hieruit volgt direct al dat deze heerschappij zó moet worden uitgevoerd dat de mens hierin *op God lijkt*.

Ook als we kijken naar andere plekken in de Bijbel waar hetzelfde Hebreeuwse woord voor ‘heersen’ wordt gebruikt, wordt duidelijk dat het hier niet gaat om onderwèrpen, koloniseren, of gebruiken voor eigen winstbejag. Hetzelfde woord komt bijvoorbeeld terug in Psalm 72, over het heersen van een goede koning: “Moge hij heersen van zee tot zee … Hij zal bevrijden wie arm is en om hulp roept, wie zwak is en geen helper heeft. Hij ontfermt zich over weerlozen en armen, wie arm is, redt hij het leven. Hij verlost hen van onderdrukking en geweld, hun bloed is kostbaar in zijn ogen.”

En eigenlijk kunnen we als christenen over het thema ‘heersen’ heel kort zijn. In alles wat wij doen, is Christus – onze Heer – ons voorbeeld. Als we willen weten op wat voor manier wij moeten heersen over andere schepselen, laten we dan maar kijken hoe Christus heerst over ons.

Dan zien we het beeld voor ons van de goede herder. En Jezus had geen meerderwaardigheids-complex. Hij voelde zich voor niets of niemand te goed; Hij was niet bezig met het benadrukken van zijn eigen bijzondere positie. Hij kwam juist op voor de zwakke, de kwetsbare, de verdrukte

mens. Als hij die arme tobbers zag, dan deed hij daar niet schamper over, maar werd hij “met ontferming bewogen”. Jezus heerste door te dienen – en uiteindelijk offerde hij zichzelf op, om de wereld te redden.

Zo is volgens de Bijbel dus het heersen van een koning over zijn onderdanen, en het heersen van Christus over mensen. Als wij ons dus afvragen hoe we zelf mogen ‘heersen’ over bergen, zeeën, rivieren, dieren en planten, nou, dan zijn dit onze voorbeelden. Niet onderwerpen, niet uitputten, niet uitvagen, geen onverschilligheid. Maar aandacht, zorg, mededogen, liefde. We moeten ons bekommeren om wat “zwak is en geen helper heeft”. En als het goed is, dan is het bloed van weerloze dieren “kostbaar in [onze] ogen”.

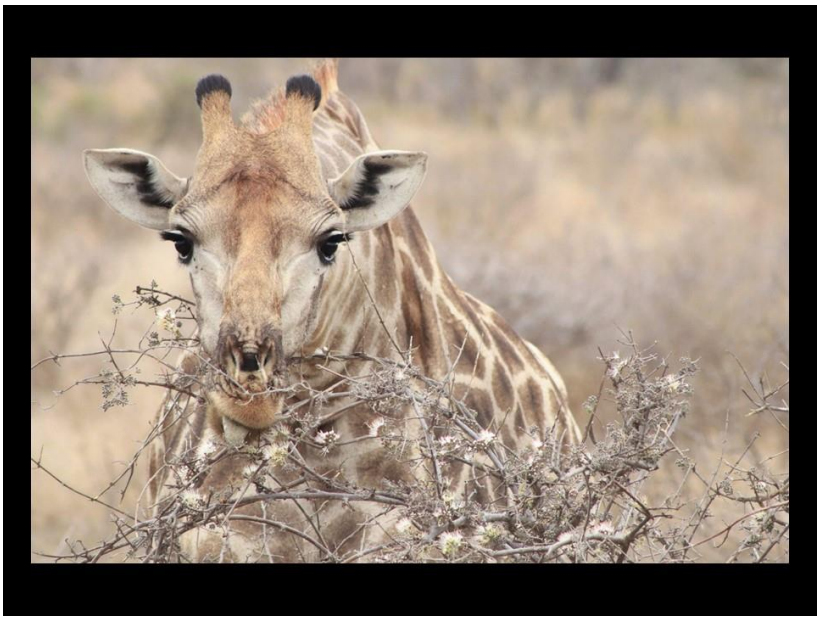

Zo zijn we op onze tocht door de Bijbel veel wegwijzers tegengekomen, in Genesis, de Psalmen, Job, Jesaja, en het Nieuwe Testament. Uiteindelijk blijken ze allemaal dezelfde kant op te wijzen: Franciscus van Assisi had gelijk.

Uiteindelijk draait alles natuurlijk om de liefde. En de liefde, zoals Paulus het zegt, is "vol goedheid" en "niet zelfzuchtig" (I Korintiërs 13:4). En na alles wat we in deze preek hebben gezien is het zo klaar als een klontje dat die liefde niet moet ophouden bij onze mede*mens*. Als een *mens* lijdt, mag dat een christen niet koud laten; en als dieren lijden, als Gods mooie schepping wordt vernield, als ecosystemen worden aangetast en soorten met uitsterven bedreigd, mag ook dàt een christen niet koud laten. Dostojevski zegt het zo in 'De gebroeders Karamazov':

> *"Heb heel Gods schepping lief, het geheel ervan en elke zandkorrel erin. Heb elk blad, elke straal van Gods licht lief. Heb de dieren lief, heb de planten lief, heb alles lief."*

En zoals Hildegard van Bingen (1098-1179) het duizend jaar geleden al prachtig onder woorden bracht, leidt liefde bijna automatisch tot actie. "We zullen uit onze lauwheid ontwaken en vurig opstaan tot gerechtigheid. Als we een steeds diepere liefde voor de schepping ervaren, zullen we met hartstocht antwoorden als zij bedreigd wordt."

En dan zijn we ook meteen bij de laatste èn lastigste set vragen. Wat betekent dit nu concreet voor u en mij in de praktijk? Het *soort* vragen is eigenlijk niet zo anders dan bij de Bijbelse plicht om naar de medemens om te zien. Ook daar is het radicaal wat de Bijbel vraagt, en de eerste christenen verkochten al hun bezittingen en gaven het geld aan de armen. Wij maken hierin

allemaal onze eigen keuzes. De ene christen bekommert zich actiever om hulpbehoevende mensen dan de ander, maar ook die laatste zul je toch niet snel horen suggereren dat de arme mensen in Afrika het maar moeten uitzoeken, en dat we wel belangrijker dingen aan ons hoofd hebben.

De christelijke plicht om op te komen voor onze *niet*-menselijke medeschepselen – van de grootste broeders tot de kleinste zustertjes – is misschien nog wel moeilijker om consequent in de praktijk toe te passen, en allerlei dilemma's liggen op de loer. Maar ook hier mag in elk geval geen sprake zijn van onverschilligheid, en zal de liefde ons richtsnoer moeten zijn. Wat dit allemaal precies betekent voor uw eigen eetgedrag, uw koopgedrag, de inrichting van uw tuin, of uw stem bij de volgende verkiezingen, daarover moet u zelf maar rustig nadenken.

Franciscus wist: telkens wanneer iemand zich het lot van mensen, vogels, bomen of andere schepselen aantrekt en zich met liefde inzet voor het behoud en herstel van de schepping, dan glimlacht God. Dan verheugt de Heer zich in zijn werken!

We zijn nu aan het eind van de preek. Maar één vraag zit u als nuchtere Betuwnaar misschien toch nog dwars: "Als ik straks naar huis fiets en ik zie een haas in het veld zitten, moet ik dan zeggen: 'Dag broeder Haas'?" Ik kan u geruststellen: er staat nergens in de Bijbel dat u dat moet zeggen. Máár, u moet het eigenlijk wel dènken!

Amen!